

Данило Гусар-Струк

ХТО ТАКИЙ БОРИС ПОДОЛЯК?*)

З бібліографії творчості Григорія Костюка, що з народи його 70-ліття з'явилася в п'ятому збірнику *Слова*, довідуюмося, що це ніхто інший, як тільки наш шановний ювіляр Григорій Костюк, 80-ліття якого ми зібралися тут відсвяткувати. Та чи це дійсно так просто, чи різниця тільки в підписі, чи криється тут зовсім окрема особистість так, як, наприклад, в Шевельову-лінгвістові Шерех-літературознавець? Щоб переконатися остаточно, хто такий Борис Подоляк, треба, на мою думку, розглянути Бориса Подоляка зовсім окремо від Григорія Костюка. Отже скажімо собі, що ми натрапили на таку бібліографію творів, в якій знаходитьсь прізвище "Подоляк", і що ми, не знаючи дійсно нічого про цю особу, беремося за відшукування тих творів, що вона написала. Такою власне дослідчою методою я пропоную підійти до Бориса Подоляка. Я свідомий того, що не завжди з писаного можна точно відтворити світогляд чи особистість автора, але цей раз мені, здається, пощастило.

Отож зі знайденої бібліографії бачимо, що Подоляк почав свою літературну кар'єру в 1943 р. у Львові нарисом "Сон"; з'явився він у "Наших Днях" чи не в грудні. На жаль, того нарису не вдалося роздобути. Тут не абияка школа, бо це, бодай так виходить із бібліографії, мабуть, єдиний сухо "художній" твір Подоляка. Решта творів, поданих у бібліографії, це в головному літературно-критичні статті, нотатки, рецензії. Всіх їх до 1972 р. Борис Подоляк написав 34; з них мені вдалося відшукати всього 23. Але навіть ті 23 статті дають можливість виробити собі думку про зацікавлення, світогляд і настанови Бориса Подоляка. Та продовжуймо біографію! Отже через появу Подоляка у Львові можна б припустити, що він галичанин. Та, читаючи вже наступну статтю, що з'явилася в 1946 р. в Авгсбурзі п. з.

*) Доповідь, виголошена на Ювілейній конференції, влаштованій Українською Вільною Академією Наук і Об'єднанням Українських Письменників "Слово" з нагоди 80-річчя Г. О. Костюка. Конференція відбулася 6 листопада 1982 року, в залі УВАН, 206 Вест 100 Стріт в Нью-Йорку.

“Поезія, вічність, час” як вступна стаття до «Золотого бумерангу» Багряного, довідуємося із цитованої в ній “побіжної замітки очевидця”, що цей студент літератури стрічався з Багряним у 1927 р. в Києві. Чи цей очевидець сам Подоляк, не сказано, але ледве чи в таку вступну статтю можна включати фіктивні елементи. Отже можна припускати, що “очевидець” таки існував, теж, якщо він не сам Подоляк, то його знайомий. Вже 5 років пізніше, в статті, присвяченій Вороному, довідуємося, що цей очевидець таки, мабуть, був сам Подоляк, бо в ній читаємо, що Подоляк зустрічався з Вороним у 1928 р. в Києві і відтак у 1933 р. в Харкові і що в той час Подоляк якраз закінчував “велику (понад 10 друкованих аркушів) історико-літературну працю *«Нариси з історії українського модернізму»* (*Сучасна Україна*, 23 грудня 1951).

Вже навіть з цих скінчених інформацій можемо сконстатувати, що Подоляк, мабуть, таки з лівої сторони Збруча, що він перед війною кінчав літературні студії, що жив у Києві й Харкові. З того, що після війни його речі появляються в українських часописах і книжках, видаваних у Німеччині, знаємо, що він також перебуває там. Та не довго. 1953 р. в *Сучасній Україні* з 26 липня на стор. 8 є репортаж з Нью-Йорку, п. з. “20-річчя смерти Хвильового”, де читаємо, що в Літературно-мистецькому клубі 29 травня відбувся вечір для відсвяткування 20-ої річниці смерти Миколи Хвильового і що між доповідачами, такими, як Євген Маланюк і Юрій Дивнич, був і Борис Подоляк:

Останнім промовляв Б. Подоляк, який поділився своїми спогадами про особисте знайомство і співпрацю з Хвильовим. З цих спогадів випливає, яке враження робив Хвильовий на сучасну йому молодь і як вона любила його та захоплювалась ним як письменником і керівником українського культурно-політичного резистансу Москви.

Отож бачимо, що Борис Подоляк вже в Нью-Йорку й що дійсно він — свідок тих бурхливих років українського відродження.

Щоб закінчити з цим неповним біографічним нарисом, замітимо, що остання стаття в бібліографії, підписана Подо-

ляком, з'явилася 1972 р. в *Українських Вістях* у Новому Ульмі. Чи за останніх десять років ще щось написав Подоляк, ми не знаємо. Знаємо, що в роках від 1954 по 1972 він писав дедалі менше (лише 5 статей за тих 8 років, у порівнянні з 29-ма за 10 років між 43-им і 53-им). Оце було б і все, що знаємо з біографії Подоляка, якщо базуватися на його статтях. Та ці скромні дані значно побільшуються, коли ми перевіряємо зміст самих статей. Щойно тоді, поза самими біографічними фактами, перед нашими очима виринає виразно духове обличчя Подоляка.

В першу чергу це відважна людина. Вже в 1946 р. в статті, написаній для альманаху *MUR*, п. з. "Поет юности і сили" (про Аркадія Любченка), знаходимо погляди на діячів українського відродження, погляди, що повторюватимуться в багатьох статтях Подоляка, і вкінці погляди, які в 1946 р. в умовах тодішньої української політичної дійсності, легко доводили до обвинувачень у радянофільстві, якщо не в чомусь більш "загрозливому". Подоляк не звертає на це ніякої уваги і сміло визначає головну роль покоління відродження:

... треба було (їм)... піти... і в усіх ділянках творити українську духовість... українську державу. Яку? Однаково: жовтоблакитну, білу, червону, аби українську, аби незалежну...

Ще ясніше й міцніше Подоляк відмічує заслуги цього покоління, що творило українське відродження, в статті "Проба людини". Це рецензія на Багряного "Сад гетсиманський", що з'явилася в *Сучасній Україні* з 2 вересня 1951 р. І знову ж не боїться Подоляк відкинути закиди "зради", що напливали з націоналістичних кіл на адресу всіх так зв. "націонал-комуністів". В рецензії Подоляк наголошує "громадське звучання" твору, під чим він розуміє те, що Багряний показує:

... ідейну внутрішню силу того покоління, що в процесі більшевицького терору і диктатури зформувалось як неминуче і грізне її заперечення... вони мають своє "кредо" (помимо того, що не мають своїх декалогів), вони насамперед українці.

Не менше відваги бачимо в Подоляка на іншому відтинку. Навіть сьогодні між українцями рідко знаходимо відважних рецензентів, які не вагаються сказати те, що вони вважають за правду про даний твір. Знову ж у 1951 р., пишучи рецензію на три збірки поезій “Три книжки” (Володимира Янева *Шляхи*, Ростислава Єндика *Титан*, Богдана Кравцева *Зимозелень — Сугасна Україна* з 30 вересня 1951 р.) Подоляк розглядає збірку по збірці і майже плаче над бездарністю творів. Розглянувши мову, рими і ритміку віршів Янева, зацитувавши для читачів ілюстративний матеріал, Подоляк в розпуші вигукує: “Але яка феноменальна відсутність почуття ритму в цілому!” Показавши, що Янів прямо перефразовує з поезії Л. Українки “Контра спем сперо”, Подоляк щиро дивується: “Знає це, звичайно, і автор. Але нам не зрозуміло, для чого він таке друкує”. А далі пише:

Обурення народжує хороші вірші, сказав колись Ювенал, але він не мав рації. Янова вся книжка суцільне обурення, а хороших віршів нема.

Признає Подоляк, що Єндик все таки поет, хоч філософія в його *Титані* здорово клигає. Хвалить Кравцева, як дійсного, хоч традиційного поета. І кінчає свою рецензію так:

Ми виходимо тільки з загальноприйнятих зasad про мистецтво з пошаною до друкованого слова і доброго імені нашої літератури.

І хоч це сказано про підхід до цієї рецензії, в цих словах криється ще одна риса Подоляка — свідомість і громадська відповідальність, з чого і виринає та пошана до доброго імені нашої літератури. З тих 23-ох статей, що я прочитав, аж 12 присвячено вітанню доброго імені нашої літератури; вітанню і збереженню в пам'яті. Подоляк присвячує статтю за статтею відзначуванню ювілеїв поодиноких письменників. Тут входять Любченко, Винниченко, Микола Куліш, Стефаник, Лепкий, Чупринка, Епік, Филипович, Єфремов, Досвітній, Вороний, Яновський, як і група письменників у статтях, присвячених “замученим і розстріляним”. Подоляк вважає це своїм обов'язком супроти своїх товаришів, супроти свого народу і його культурної спадщини. В нього це звучить щиро, сильно і без патосу:

Всіх цих безневинно розстріляних синів нашого народу ми не забуваємо і не забудемо. ... Ми їх пам'ятаємо, ми ніколи не забудемо і не подаруємо ворогові цих жертв не тільки тому, що це замучено чесних і відважних синів українського народу, а й тому, і то насамперед, що це замучено видатних письменників, виразників душі народу нашого.

Це про "розстріляне відродження". Але Подоляк не хоче забути і тих письменників, таких, як Стефаник і Лепкий, які хоч не були розстріляні чи заслані без вістки, все ж таки не отримують належної шані ні в Україні, ні на еміграції. Це ясно сказано в статті, присвяченій 80-літтю з дня народження Василя Стефаника (*Сугасна Україна*, 19 серпня 1951 р.): "Майбутнє за нами, бо велич Стефаника таки вирине", пише Подоляк, бо Стефаник — "один з найкращих новаторів-новелістів початку ХХ сторіччя, творець безсмертних, оригінальних... глибиною і несподіваністю уяви образів, несамовитих характерів, прозорливівець зашкарублих і замкнущих у собі селянських душ..."

Та, мабуть, ніде так ясно не відтворюється ця риса свідомості й громадської відповіданості щодо збереження і вшанування літературного й культурного майна українського народу, як у статті-заклику до громадянства, щоб зберегти архів і "Закуток" Винниченка:

Яку велику відповіданість несемо ми, емігранти... за збереження, захист і упорядкування їх (архівних матеріалів)...

Не може цього бути, думав я з глибоким переконанням, щоб при існуванні двомільйонової української еміграції у світі ми не в стані були б врятувати "Закуток" і зберегти літературно-мистецьку спадщину В. Винниченка. Це переконання мене не покидає й досі!

Але невже в аспекті бачення вічних культурних проблем буття нашої нації ми не можемо стати вище особистих чи партійних амбіцій?

На жаль, українська еміграція таки не виправдала сподівань Подоляка. Хоч архів збережений, та "Закутка" таки не вдалося зберегти, хоч як докладно й з любов'ю не описував його Подоляк у статті, присвяченій останній рези-

денції Винниченка, хоч як він не закликав українську спільноту, мовляв, все це є

... речами непроминущої історико-культурної вартості, вагу яких наша суспільність мусить зrozуміти і зробити все від неї залежне, щоб їх зберегти...

Без сумніву ця риса, риса культурно свідомого і відповідального члена своєї спільноти, мабуть, найсильніша з усіх характерних рис Подоляка. Сягає вона навіть даліше, ніж суто українські проблеми. Тепер, правда, доволі модно говорити про українсько-єврейську співпрацю, про спільногоЛ ворога — Москву. Борис Подоляк звернув увагу на спільну недолю українського й єврейського народів ще в 1951 р. ("Факти, яких не можна оминути" — *Сугасна Україна*, 16 вересня 1951 р.), де він звертається до долі єврейських письменників у УРСР. Як пише Подоляк, хоч був розгром української культури, не можемо забувати, що із 19-ти українських письменників єврейського походження знищено 17. Закінчує статтю Подоляк словами: "Такий кривавий баланс дружби українсько-єврейських мистців 20-их років і така їхня трагічна спільна доля під всезнищуючим промінням сталінської конституції".

В 1951 р. звернати увагу на недолю єреїв, навіть євреїв-українців, це, без сумніву, відвага й політична проникливість, що й становить третю характерну рису обличчя Подоляка. Політичну проникливість завважуємо, в першу чергу, в групі статей, що присвячені, так би мовити, справам сучасним, політичним, пов'язаним з радянською дійсністю. Таких статей в бібліографії знайшлося чотири. В доволі довгій статті з приводу 20-річчя голоду й терору в Україні Подоляк насвітлює жорстокість советського режиму. Подолякова аналіза терору фахова і, можна б сказати, писана не літературознавцем, а радше політологом. Зовсім слушно він приписує терор намаганням Сталіна зцентралізувати владу й знищити раз і на все будь-який спротив не тільки існуючий, але навіть потенціяльний. Для того Постишев був присланий в Україну, щоб "до щенту знищити культурне й духове стремено українського народу". А голод та розкуркулення знишили ще й майбутню почву для зростання цього духовного стремена.

Останні три статті з цієї групи Подоляк присвятив аналізі та відгукам на події, що з'явилися на сторінках со- ветської преси. Так він відгукується на опис в *Правді* декади українського мистецтва в Москві ("Кремлівська малоросія-да — трагедія українських мистців") і дає доволі вдумливу аналізу культурного приниження українського мистецтва. Він розглядає, що саме показано на другій декаді українсько-го мистецтва в Москві і як представлена оцінила російська критика. Його цікавить, що саме подобається, а що не по- добається, "культурним диригентам". Також Подоляк пригадує, що перша така декада скінчилася винищеннем тих мист-ців, яких не знищив терор 1930-1936-их років. Він висловлює страх, що таке саме може статися й тепер. Сам Подоляк судить представлене на підставі мистецького креда "Вап-літтян" і турбується тим, що нашу культуру зводять до рів-ня гопака.

Подоляк мусив почуватися віщим. Бо дійсно після другої декади знову почалися напади. Після появи критики в *Правді* на Сосюрина вірш "Любіть Україну" він питаеться, чи це не напад перед стратою. Він б'є на тривогу, що вже знову починається чергова нагінка на українську культуру. Цим разом напад на Сосюру у *Правді* дійсно тривожний. "Любіть Україну" Сосюри розглядають і атакують за зміст, але не за зміст оригіналу, а за російський переклад, і то не точний, а поетичний. Подоляк зіставляє російський перек-лад з оригіналом і констатує, що цей напад є "симптомом далекосіжних плянів нового мордування серед усіх верств українського народу", що він спричинений страхом перед розвитком неросійського мистецтва та зростанням любові до свого народу й батьківщини поміж неросійськими наро-дами Союзу. Підтверджує свої завваги Подоляк у статті "Партійні дресувальники і підсоветська літературна крити-ка" (*Сугасна Україна*, 16 листопада 1951 р.), де він знову ж уболіває з приводу чергової атаки на фахових критиків української літератури, без яких, навіть коли вони й тягнуть партійну лінію, якість літератури зазнає все більше і більше зу-божіння. Спостережливе око Подоляка завважує, що в Союзі не розвиваються жанри комедії й сатири. Причини цьо-го йому ясні: ці два жанри, більш, ніж будь-які інші пот-

ребують творчої свободи. Не може існувати література без свободи творчості. А це приводить нас до останньої групки статей Подоляка й до ще однієї, і чи не найцікавішої з нашого погляду, риси, а саме, професійності в ділянках літературознавства й літературної критики.

Уже в статтях, які Подоляк писав, щоб відсвяткувати й вшанувати різні ювілеї письменників, він включав маленькі аналізи творчості даних письменників. Інколи, коли ясно, що Подоляк сам не вважав даного письменника за дуже великого майстра, він ніколи не входив у аналізу літературної творчости, а радше затримувався над його мужністю чи громадською поставою. Це бачимо доволі чітко, коли порівнямо його підхід до Стефаника й до Лепкого. В тій самій статті “З літературного календаря” (*Сугасна Україна*, 19 серпня 1951 р.) він дає коротку аналізу творчості Стефаника, яку ми вже наводили вище, а відтак, пишучи про Лепкого, наголошує: “... будучи поетом глибокого громадськогозвучання... будучи завжди мистцем, він зasadниче залишився постійно громадянином”. Думаю, що це ясно й ніяк не компромітуюче для професійності самого Подоляка. Критерії, якими Подоляк як критик керується, знаходимо в статті про “Крейдяне коло” Вадима Лесича (*Слово* ч. 1, 1962, ст. 485-488), де він пише:

В поезії Лесича знайшли своє виявлення три іпостасі кожного справжнього мистецтва: майстерність, сенсівність й ідейна наснага.

На жаль, не в кожного автора Подолякові вдалося знайти всі три іпостасі. І тому в більшості випадків він наголошує останні дві, бо майстерність, мабуть, найтяжча. Професійність Подоляка критика й літературознавця добре бачимо в статтях про Багряного й про Докію Гуменну.

В бібліографії, якою ми користаємося, знаходяться по дві статті, присвячені Багряному й Гуменній. Я вже згадував вступну статтю до збірки *Бумеранг*, коли говорив про відвагу Подоляка. Але тепер варто вернутися до тієї статті й розглянути її як приклад до професійної методи Подоляка як літературного критика. Читаючи статтю, бачимо, що Подоляк звертає дуже багато уваги на інформативність. В нього стаття розвивається по хронологічній лінії. Він назичує

свою статтю різними біобібліографічними даними, особистими спогадами з літературного й культурного життя, що торкаються даного автора. Підхід не формалістичний, а суспільно-біографічний. Як він завважує в цій статті: "йому "йшло і йдеться лише про цілість літературно-громадського образу поета". Це є підхід, який бачимо в більшості статей. До аналіз формальних Подоляк звертається рідко, хоч у статті-рецензії на "Сад гетсиманський" вже можна завважити елементи формальної аналізи з точки структурально-жанрової. Подоляк питаеться, чи цей твір роман чи мемуаристика:

Нам видається, що в процесі творення "Саду гетсиманського" боролося дві внутрішні стихії автора: дуже сильна, властива йому творча уява і надмірна перевантажена почуття, свідомості, власної біографії дуже реальними, конкретно пережитими в тюрмах НКВД фактами і подіями.

Повища цитата це вилучання Подоляка на те, що жанровий експеримент в Багряного не вдався. І в цьому вилучанні відчувається велика доза доброзичливості й поблажливості. Між іншим, це почуття доброзичливості до авторів, яких критикує (навіть у гострій критиці, як на вірші Янева), є ще однією рисою Подоляка.

У першій статті про Докію Гуменну, теж писаній 1946 року, Подоляк рецензує "Куркульську віллю". Це коротенька рецензія, в якій Подоляк головно висловлює жаль до української спільноти, що не віддала ще до того часу належної шані Докії Гуменній. Щодо самої збірки оповідань, то Подоляк хвалить її за те, що авторка зуміла відтворити "людину і запільний світ в їхніх реальних, інтимно-близьких і жахливо жорстоких взаєминах".

Багато більш обширно Подоляк підходить до творчості Гуменної в статті, написаній в *Слові* ч. 2 на 40-річчя творчої праці письменниці. Тут Подоляк вже знову в типовім для себе стилі в першу чергу інформує, подає точні біо-біографічні дані (це, як завжди в нього, задля історичного зафіксування надбань нашої літератури), а тоді, як це часто буває в нього, він звертає увагу на найсильніші елементи даного письменника. В Докії Гуменної, в першу чергу, він ба-

чить відвагу й мужність характеру писати правду мимо нападів офіційної партійної критики. Це в творах, ще писаних в Україні. В еміграційних її творах почуття відваги, на думку Подоляка, перетворюється на "найвище авторське почуття — почуття свободи творчості". "В цьому, — продовжує Подоляк, — і тільки в цьому, секрет активності і продуктивності Докії Гуменної..." Добродушність Подоляка як критика знову ж показується і він легенько остерігає авторку від небезпек, що чигають на неї, коли вона продовжуватиме писати на теми, що можуть довести її до конфлікту з науковцями:

Досі її лише мучили політики. Тепер, мабуть, прийшла черга на вчених. Бій з політиками Гуменна вигравала. Чи виграє бій з ученими? А ця природа людей небезпечна. Ще Фрідріх Ніцше казав колись: "Бережіться ... вчених! ... У них холодні, засушені очі, перед ними кожний птах лежить обскубаний".

Подоляк стверджує, що вже пора, щоб написати об'єктивну аналітичну розвідку про Гуменну, яка "сорокріччя своєї літературної праці зустріла з чималим і вагомим доброком, з розмаїтою тематикою, ідеями і жанрами. Працьовитість і творча жадоба є запорукою її дальших і нових творчих успіхів". На цьому Подоляк кінчає. Як завжди, він уміє підчеркнути те, що в даного автора найголовніше. Легко знищити когось критикою, а Подоляк, в першу чергу, оборонець культурного юдбання нашого народу і пропонент його дальншого розвитку.

В цьому пляні розвитку нашої культури він перший вітає поетку, для мене особисто дуже цікаву, Емму Андієвську. В статті-рецензії на першу збірочку віршів Андієвської. Подоляк зазначує, що він відчув поетичність, свіжість і силу молодої 20-літньої поетки. ("Двері відчинено", *Сугасна Україна*, 30 жовтня 1951 р.). Але знову ж відповідалальність критика сказати правду: він обережно картає, але добродушливо і завжди з метою заохотити, а не знищити. Уважно, легенько він сугерує і научає, аби, не дай Бог, не загасити свіжого вогника таланту. Отож, похваливши молоду поетку, він робить застереження:

... світоглядово-відчуттєвий тонус збірки, я б сказав, якийсь трагічно-схвильований... на двадцять років віку — це забагато і затяжко... тематично збірка вузенька... Для поетки з такими даними це занадто мало. Бути доброю поеткою, дати глибші, більші в ідейному, соціальному і філософічному сенсі поезії в майбутньому молода поетка має багато даних.

Турбується Подоляк також тим, чи характером Андієвська витримає так, як зуміла Гуменна, "Чи не розчавить її, — питаеться він, — наше еміграційне безголов'я, чи вистачить у нїї фізичних і духових сил втриматися на належному мистецькому рівні для старту до високостей..." Критик, а заразом і старший приятель — це притаманне Подолякові.

Рецензія на збірочку Андієвської дала нам змогу подивитися на Подоляка як на справжнього літературного критика. Пишучи про знищених, розстріляних чи вже визнаних письменників, він виступав радше в ролі літературознавця. Пишучи про перші вірші молодої поетки, він показався нам як критик. Тут немає ні біобібліографічного фактажу, ні споминів з літературного оточення. Тут чиста аналіза і критика. І зроблено це вміло і з тим вічносущим почуттям доброзичливості.

Отже можна б підсумувати портрет Бориса Подоляка, як він нам показався у своїх статтях. Це відважний, доброзичливий, професійний літературознавець і критик, пройнятий великою свідомістю і громадською відповідальністю. Та це звучить точно, як опис Григорія Костюка! А тут раптом ще читаємо статтю Ю. Мовчана в *Нових Днях* з липня-серпня 1982 р., де довідуємося, що Григорій Костюк святкує своє 80-річчя і що він родився в селі Боришківцях на Поділлі і що "звідти і пішло Борис Подоляк" і тепер вже зовсім ясно. Ми знали, що Подоляк це псевдонім нашого ювілята, прослідкувавши твори цього псевдоніма, щоб виробити собі характеристику Подоляка, ми побачили, що вона гармонізує з нашим поняттям про Григорія Костюка, а тут ще нам удалося зрозуміти самий сенс чи походження того псевдоніма. І виходить, що це зовсім не псевдонім, а лише інша назва Григорія Костюка, себто того, хто з Боришківців на Поділлі.

І з великою приємністю вітаємо його під якимбудь псевдонімом і бажаємо йому здоров'я, сили й охоти до дальшої праці. Також просимо його, так як колись Подоляк просив Вороного, поширити свої спогади поза воркутські переживання. Ми знаємо, що в нашого ювілята на робочому столі ще повно незакінченої літературознавчої та редакційної роботи, але думаємо, що для майбутніх поколінь його спогади з його життя перед і після заслання будуть надзвичайно цікаві. Надіюся, що не прийдеться і нам колись писати так, як писав Подоляк про Вороного: "А шкода... в результаті ми не маємо... цікавих спогадів одного з видатних..." Надіємося, що в Григорія Костюка з Боришківець на Поділлі знайдеться час, сила і охота таки свої спогади для нас написати.